
OPSPORING EN POLITIE

CYBERPESTEN: WANGEDRAG IN CYBERSPACE EN GEDRAGSVERKLARENDE THEORIE

Introductie

Pestgedrag onder jongeren is van alle tijden. Nieuw is dat jongeren elkaar pesten langs digitale weg. In de media verschijnen daarover geregeld verontrustende berichten, zoals 'Cyberpesten: agressiever en harder dan straatpesten' (*Eindhovens Dagblad*, 21 november 2008).¹ Ook hulpverleners spreken hun zorgen uit. Zo vertelt een medewerker van een Nederlands bureau Jeugdzaken: 'we hebben behoefte aan kennis die ons helpt het waarheidsgehalte van alarmkredten in de media over internetgedrag van jongeren te verifiëren'. Die oproep impliceert een vraag aan de wetenschap. Tegelijk valt waar te nemen dat er in België en omliggende landen nog maar weinig empirisch onderzoek is verricht naar dit nieuwe fenomeen (Van der Pol, 2008).² Bovendien hebben de weinige onderzoeken die we wisten te traceren een sterk beschrijvende signatuur en bieden ze hoegenaamd geen theorie – en zijn dus zwak in het verklaren van het geobserveerde normafwijkende gedrag. Dat is een tekortkoming want als deugdelijke verklaringen ontbreken, is het niet eenvoudig om tot effectieve maatregelen te komen.

In deze bijdrage relateren we de sociale bindingen theorie aan empirisch onderzoek naar cyberpesten. We concluderen dat de theorie, ontwikkeld in een fysieke wereld, nog steeds een relevant interpretatiekader biedt, en dus een vertrekpunt kan zijn voor verdergaand, oplossingsgericht onderzoek. Hierna bespreken we eerst de essentie van bindingstheorieën. Vervolgens gaan we in op de vraag in hoeverre deze helpen

digitaal pestgedrag van jongeren te verklaren. In een slotoverweging maken we de balans op.

Bindingstheorieën

Bindingstheorieën zijn gebaseerd op het principe dat mensen niet overgaan tot delinquent gedrag omdat ze gehecht zijn aan hun sociale omgeving (Ferwerda, 2008; Rock, 2007; Van Dijk e.a. 2006). In deze criminologische stroming staat centraal het verklaren waarom zoveel mensen *geen* delinquent gedrag vertonen. Wellicht de bekendste bijdrage aan deze stroming is de bindingstheorie van Hirschi uit 1969. Hierna beperken we ons tot een korte uiteenzetting van deze theorie en de bindingstheorie van Gottfredson en Hirschi uit 1990. De essentie van bindingstheorieën vatte Hirschi samen als: "delinquent acts result when an individuals bond to society is weak or broken" (1969:16). Met andere woorden: mensen gedragen zich conform geldende normen en waarden omdat ze banden hebben met hun sociale omgeving. Naarmate deze banden zwakker zijn, hebben mensen minder te verliezen en is de stap naar delinquent gedrag kleiner.

Mensen, aldus Hirschi (1969), vormen een geweten door interactie met hun sociale omgeving. De omgeving leert hen ook aan welke normen en waarden zij zich dienen te houden. De banden die zo ontstaan tussen individu en sociale omgeving, werpen een drempel op tegen delinquent gedrag. In onderzoek waarin hij zijn ideeën toetste, vond Hirschi dat vooral het gebrek aan verbinding met ouders belangrijk is. Hirschi schreef: "The more strongly a child is attached to his parents, the more strongly he is bound to their expectations, and therefore the more strongly he is bound to conformity with the legal norms of the larger system" (Hirschi, 1969:94). Dus, hoe sterker de band tussen jongeren en hun ouders, hoe groter de kans dat zij zich aan geldende normen en waarden conformeren.

In 1990 stelde Hirschi samen met Gottfredson 'A General Theory of Crime' op. Deze borduurt voort op het basisprincipe van bindingstheorieën. Waar Hirschi in 1969 uitging van het feit dat mensen overgaan tot delinquent gedrag wanneer de band die zij hebben met hun sociale omgeving zwak is of überhaupt niet bestaat,

1 Andere voorbeelden: "Pesten op internet bijna niet uit te roeien" (AD, 13 februari 2009) "Cyberpesten: van hoer tot dreigen met de dood" (Dagblad de Limburger, 6 december 2008), "Cyberpesten raakt kwart leerlingen basisschool" (NRC NEXT, 26 april 2006).

2 VANDEBOSCH e.a. (2006) onderzochten de situatie in België.

gaan Gottfredson en Hirschi er in hun latere controletheorie vanuit dat iemands mate van zelfcontrole bepalend is voor het al dan niet plegen van delinquent gedrag: "High selfcontrol effectively reduces the possibility of crime – that is, those possessing it will be substantially less likely at all periods of life to engage in criminal acts" (Gottfredson en Hirschi, 1990:89). Dus, hoe hoger de mate van zelfcontrole bij mensen, hoe minder snel zij geneigd zijn tot crimineel gedrag. Een lage mate van zelfcontrole wordt volgens Gottfredson en Hirschi veroorzaakt door een gebrekkige opvoeding..

Zij onderscheiden vier factoren in de opvoeding van jongeren die de mate van zelfcontrole van jongeren beïnvloeden. De eerste is de mate waarin ouders om hun kinderen geven en binding met hun kinderen hebben. De tweede factor is de mate waarin ouders gedrag van kinderen monitoren of controleren. De derde factor is de mate waarin ouders inzien dat kinderen 'fout' gedrag vertonen en tot slot blijkt de mate waarin ouders kinderen straffen belangrijk te zijn bij het ontwikkelen van zelfcontrole. Samengevat stellen Gottfredson en Hirschi (1990) dat een lage mate van deze factoren leidt tot een lage mate van zelfcontrole waardoor zij eerder geneigd zijn tot crimineel gedrag. Dus, ook in deze theorie wordt een goede band tussen ouders en jongeren als belangrijk verondersteld om crimineel gedrag te voorkomen.

Kortom, hoe sterker de band tussen ouders en hun kinderen, hoe minder snel de jongeren geneigd zijn tot delinquent gedrag (Hirschi, 1969; Gottfredson en Hirschi, 1990).

Empirisch onderzoek naar cyberpesten

Er is in de literatuur geen eenduidige definitie van cyberpesten. Wel keren veelal dezelfde elementen terug (Hinduja en Patchin, 2009; Rinze- ma, 2008; Kowalski e.a. 2008; Vandebosch e.a., 2006). Om te beginnen gaat het (uiteraard) steeds om pesten met digitale middelen. Daarnaast is sprake van een intentie criterium (de intentie om iemand 'kwaad' te doen), een frequentie criterium (het komt herhaaldelijk voor) en een machts criterium (machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer).

Er zijn directe en indirecte vormen van cyberpesten. Direct cyberpesten betekent dat het slachtoffer onmiddellijk betrokken is bij de pesterijen. Jongeren worden bijvoorbeeld herhaaldelijk uitgescholden of lastiggevallen in cyberspace of jongeren worden buitengesloten in gemeenschappelijke chatrooms. Indirect cyberpesten kan, in tegenstelling tot de directe vorm, ook plaatsvinden zonder medeweten van het slachtoffer. Er kan bijvoorbeeld kwaadaardig over een slachtoffer geroddeld worden, privé foto's en filmpjes kunnen op internet geplaatst worden of jongeren kunnen zich voordoen als iemand anders om daarmee de eer of goede naam van diegene te schaden (Kowalski e.a., 2008; Rooij en Van Eijnden, 2007; Vandebosch e.a., 2006; Delver en Hop, 2007; Willard 2007). Het valt buiten het bereik van dit artikel om uitgebreid in te gaan op alle verschillende vormen van cyberpesten.

Percentages over de omvang van cyberpesten verschillen in zowel nationale als internationale literatuur en zijn beperkt vergelijkbaar wegens de verschillen in opzet van de afzonderlijke onderzoeken. In Nederlands en Belgisch onderzoek naar cyberpesten variëren de slachtofferpercentages van 10 (Vandebosch e.a., 2006) tot 25 (Dehue e.a., 2006) procent. In een internationale vergelijking van studies naar cyberpesten variëren de percentages zelfs van 6 tot 53 procent (Kowalski e.a., 2008).

Daders pesten vooral via internet en niet zozeer via SMS³-berichten. Verder komt cyberpesten in de literatuur naar voren als individuele bezigheid, voornamelijk uitgevoerd vanuit thuis en dan via MSN⁴. De daders pesten meestal andere jongeren van hetzelfde geslacht, en zijn op hun beurt vaak zelf ook slachtoffer van cyberpesten. Hoe kan pestgedrag worden verklaard? In literatuur over cyberpesten wordt vaak 'de anonimiteit van internet' als één van de oorzaken voor cyberpesten genoemd (Hinduja en Patchin, 2009; Kowalski e.a., 2008; Rinze- ma, 2008; Haan

3 SMS-berichten zijn korte berichten via de mobiele telefoon (Short Message Service).

4 MSN-messenger is een chatprogramma van Microsoft (MicroSoft Network); dat wordt momenteel vervangen door Windows Live Messenger (WLM)

e.a., 2006). In cyberspace loopt degene die pest, niet het risico om fysiek te worden aangepakt. In die zin brengt cyberpesten voor de dader minder risico's met zich mee dan pesten 'in de echte wereld', met als gevolg dat jongeren in cyberspace eerder overgaan tot pestgedrag (Hinduja en Patchin, 2009; Rinzema, 2008; Kowalski e.a., 2008). Deze redenering houdt verband met de theorie van Gottfredson en Hirschi (1990). Deze beschrijft immers dat jongeren met een lagere mate van zelfcontrole sneller geneigd zijn tot afwijkend gedrag. Daarop aansluitend blijkt dat de mate waarin jongeren zichzelf 'onder controle hebben' in cyberspace niet hoog is. Jongeren blijken moeilijk om te kunnen gaan met de vrijheden van internet en gaan daardoor sneller over tot pestgedrag in cyberspace (Hinduja en Patchin, 2009; Kowalski e.a., 2008; Rinzema, 2008; Haan e.a., 2006).

Een lage mate van zelfcontrole bij jongeren wordt volgens Gottfredson en Hirschi voornamelijk veroorzaakt door 'slecht' ouderschap, wat onder meer gekenmerkt wordt door het gebrek aan een goede band met jongeren, het gebrek aan controle en een gebrek aan straffend optreden. Juist deze factoren - de band tussen ouders en jongeren en de mate waarin gedrag in cyberspace gecontroleerd en bestraft wordt - blijken in de literatuur over cyberpesten bepalend om cyberpestgedrag door jongeren te voorkomen (Hinduja en Patchin, 2009; Kowalski e.a., 2008; Rinzema 2008; Rooij en Van Eijnden 2007; Vandebosch e.a. 2006; Ybarra en Mitchell, 2004).

Dus, hoe slechter de band tussen ouders en jongeren en hoe geringer de mate waarin gedrag in cyberspace gecontroleerd en bestraft wordt, hoe sneller jongeren geneigd zijn tot pestgedrag in cyberspace. Twee citaten ter illustratie: "dit betekent dat naarmate de kwaliteit van de hechtingsrelatie tussen kind en ouder beter is, de kans op online pesten door het kind kleiner is" (Rooij en Van Eijnden e.a. 2007:69). "Er bestaat een sterk verband tussen ouderlijke controle tijdens het internetten en digitaal pestgedrag" (Rinzema, 2008:40). Daarop aansluitend blijkt dat het daadwerkelijk uitoefenen van controle door ouders op het internetgedrag van jongeren geen vanzelfsprekenheid is (Rinzema, 2008; Duimel en de Haan, 2007 e.a., 2007; Vandebosch e.a.,

2006). Een veel gelezen aanbeveling om cyberpesten te voorkomen luidt dan ook dat ouders dienen te zorgen voor een goede band met jongeren en dat zij toezicht moeten houden op het internetgedrag van hun kinderen (Hinduja en Patchin, 2009; Kowalski e.a., 2008; Rinzema, 2008; Pijpers en Marteijs, 2008; Delver en Hop, 2007; Duimel en de Haan, 2007; Rooij en Van Eijnden, 2007; Vandebosch e.a., 2006; Wijngaards e.a., 2006; Haan e.a., 2006). Deze breed gedragen aanbeveling illustreert de relevantie van bindingstheorieën, die veronderstellen dat vooral de band met ouders van belang is om normafwijkend gedrag van jongeren te voorkomen, voor het verklaren van pestgedrag in cyberspace.

Slotoverwegingen

Een overzicht over empirisch onderzoek naar cyberpesten leidt tot de conclusie dat een goede band tussen ouders en jongeren helpt om pestgedrag te voorkomen. Het is een verband waarop de bindingstheorieën van Hirschi (1969) en van Gottfredson en Hirschi (1990) al eerder wezen. Deze bevinding wijst er op dat theorieën die ontwikkeld zijn om gedrag in de fysieke wereld te begrijpen, ook gedrag in cyberspace kunnen helpen verklaren. In huidig onderzoek naar cyberpesten ontbreekt het veelal aan theoretische verklaringen. In de literatuur over cyberpesten die in het kader van dit artikel is geraadpleegd, leggen alleen Rooij en Van Eijnden (2007) en Rinzema (2008) een link tussen bindingstheorieën en cyberpesten. In de overige literatuur over dit onderwerp wordt niet geprobeerd om cyberpesten te verklaren aan de hand van bestaande theorie. Onderzoek naar cyberpesten is veelal beschrijvend en niet gericht op het vinden van theoretische verklaringen.

Mogelijk zijn er ook nog andere verklaringen voor pestgedrag in cyberspace. Bruinsma toetste in 1981 bijvoorbeeld de controletheorie van Hirschi en vond dat niet de band die jongeren met hun ouders hebben, maar voornamelijk het omgaan met foute vrienden afwijkend gedrag onder jongeren verklaart (aangehaald in Van Dijk e.a. 2006). Daarop aansluitend beschrijven Downes en Rock in 2003 dat de theorie van Hirschi de invloed van de sociale klasse waarin jongeren opgroeien ten onrechte buiten beschou-

wing laat, omdat deze invloed een verklaring kan bieden voor afwijkend gedrag. Dergelijke bevindingen, die veronderstellen dat er andere, en wellicht soms sterkere theoretische verklaringen zijn voor vormen van afwijkend gedrag, kunnen ook in cyberspace gelden. Het onderzoek naar cyberpesten komt echter nog niet verder dan een tweetal verwijzingen naar de bindingstheorie. Complexere verklarmodellen ontbreken. Er zijn wellicht andere gedragsverklarende theoretische stromingen zoals anomie, strain, rationele keuze, subculturele en/of labeling theorieën die pestgedrag in cyberspace kunnen helpen verklaren. We komen ze niet tegen. Onderzoek waarin *getoetst* wordt of dergelijke theorieën cyberpesten kunnen helpen verklaren, kan leiden tot nieuwe inzichten in de aard van cyberpesten en mogelijke maatregelen om cyberpesten te voorkomen. Juist daarom is het van belang om in toekomstig onderzoek naar afwijkend gedrag in cyberspace te kiezen voor een opzet waarin naast het beschrijven ook het verklaren van gedrag aan de hand van bestaande theorie centraal staat, niet alleen door achteraf een theorie aan de bevindingen te relateren maar ook door het uitvoeren van theorietoetsend onderzoek. De vraag blijft of naast de in de fysieke wereld ontwikkelde theorieën nog nieuwe theorieën nodig zijn om afwijkend gedrag in cyberspace te verklaren. Als bestaande theorieën geen afdoende verklaring bieden voor normafwijkend gedrag in cyberspace, is ook van belang om onderzoek te doen dat is gericht op het vormen van specifieke theorie inzake afwijkend gedrag in cyberspace.

Sander Veenstra
Joyce Kerstens
Wouter Stol*

* Sander Veenstra en Joyce Kerstens zijn respectievelijk junioronderzoeker en senioronderzoeker aan het lectoraat Cybersafety van de Noordelijke Hogeschool Leeuwarden (NHL); Wouter Stol is lector Cybersafety aan de NHL, hoogleraar Politiestudies aan de Open Universiteit Nederland en senioronderzoeker aan de Politieacademie. E-mails: s.veenstra@ecma.nhl.nl, j.kerstens@ecma.nhl.nl en w.ph.stol@ecma.nhl.nl

Literatuur

- DEHUE, F., BOLMAN, C., VOLLINK, T. (2006). *Cyberpesten onder jongeren: prevalentie, uitingsvormen en inschatting van ouders*. Open universiteit Nederland, faculteit Psychologie.
- DELVER, B., HOP, L. (2007) *Pesten in laf! Cyberpesten is laffer*. Haarlem: Vives Media
- Department of Criminology (2007). *Theories of Crime Module 6: Control Theories*. Leicester: Department of Criminology, University of Leicester.
- DIJK, J.J.M. VAN, SAGEL-GRANDE, H.I. en L.G. TOORNVLIFT (2006). *Actuele Criminologie*. Den Haag: Sdu uitgevers
- DOWNES, D. and P. ROCK (2003). *Understanding Deviance*. 4th edn, Oxford: Clarendon Press
- DUIMEL, M. en J. DE HAAN, (2007). *Nieuwe links in het gezin*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau
- Ferwerda (2008). Theorie over criminaliteit. In: STOL, W.Ph. en A.Ph. VAN WUK (red) *Inleiding criminaliteit en opsporing*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers (BJU), p. 23-35.
- GOTTFREDSON, M. and HIRSCHI, T. (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford. CA: Stanford University Press.
- HAAN, J., HOF, VAN, C. (2006). *Jaarboek ict en samenleving: de digitale generatie*. Amsterdam Boom Uitgeverij
- HINDUJA, S. and J.W. PATCHIN (2009). *Bullying Beyond the Schoolyard: preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks (California U.S.): Corwin Press
- HIRSCHI, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkeley, CA: University of California Press.
- KOWALSKI, R., LIMBER, S, AGATSTON, P. (2008). *Cyber Bullying: Bullying in the Digital Age*. Malden: Blackwell Publishers.
- PJPPERS, R., MARTEIJN, T. (2008). *Klik en klaar: een onderzoek naar surfgedrag en usability bij kinderen*. Den Haag: Stichting Mijn Kind Online
- POL, K.F. VAN DER (2008) *Vooronderzoek jeugd en cybersafety*. Leeuwarden: lectoraat Cybersafety
- RINZEMA, J. (2008). *Digitaal pestgedrag: een kwantitatieve analyse van aard en omvang*. Amsterdam: Vrije Universiteit
- ROCK, P. (2007). *Sociological theories of crime*. In: MAGUIRE, M., MORGAN, R. and R. REINER (eds) *The Oxford Handbook of Criminology*. New York:

Oxford University Press, p. 3-43

ROOIJ, T. VAN, EIJNDEN, R. (2007). *Monitor internet en jongeren 2006 en 2007: ontwikkelingen in internetgebruik en de rol van opvoeding*. Rotterdam: IVO

WIJNGAARDS, G., FRANSEN, J., SWAGER, P. (2006). *Jongeren en hun digitale wereld*. Assen: Van Gorcum
VANDEBOSCH, H., CLEEMPUT, K. VAN, MORTELMANS, D. e.a. (2006). *Cyberpesten bij jongeren in Vlaanderen*. Brussel: viWTA

WILLARD, N (2007). Student guide to cyberbullying. From: *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenge of Online Social Aggression, Threats, and Distress*, by N.E. Willard, 2007, CHAMPAIGN, IL: Research Press 800-519-2707.

YBARRA, M.L., MITCHELL, K. (2004). *Online aggressor/targets, aggressors, and targets: a comparison of associated youth characteristics*. Baltimore. Journal of Child Psychology and Psychiatry 45:7 p. 1308-1316

IS ER NOOD AAN EEN ANG BESTUURLIJKE POLITIE?

Meer dan 10 jaar geleden, ten tijde van het Octopusoverleg, vroegen we ons in het toenmalige politievakblad *Politeia*¹ af of de keuze voor een gecentraliseerd informatiesysteem een hefboom voor de politiewerking zou worden, dan wel een doos van Pandora, waaruit alle slechte gaven zich zouden verspreiden en de enige goede gave - de hoop - zou opgesloten blijven².

Wie in een meerledige politiestructuur informatie moet overmaken, doet dit enkel van harte indien hij daadwerkelijk overtuigd is van de meerwaarde ervan. De leverancier van de informatie die zich correct op de input in de Algemene Nationale Gegevensbank (ANG) organiseert, mag op zijn beurt verwachten dat hij in reële tijd en zonder nodeloze beperkingen mee de vruchten kan plukken van de gehanteerde samenwerkingsstructuur. De weg is echter lang en bezaaid met hindernissen ...

1 Vandaag *Het Politiejournaal*.

2 P. PIETERS, "Centrale gegevensbanken: doos van Pandora of hefboom voor de nieuwe politiestructuur?", *Politeia*, 1998, nr. 5, p. 3.

1. Concept ANG

De ANG is meer dan een centrale databank. Het gaat veeleer om het geheel van informatiesystemen en procedures van de geïntegreerde politie met het oog op de verwerking van gerechtelijke en bestuurlijke politiegegevens, het zogenaamde Concept ANG³. Op het vlak van reglementering rond dit concept, moeten we het vandaag nog stellen met de dwingende richtlijn MFO-3⁴. Was deze omzendbrief een goed want noodzakelijk initiatief om de overgang naar de nieuwe politiestructuur mogelijk te maken, feit is dat de broodnodige actualisering van de werkingsregels, in welke vorm dan ook, er vooralsnog niet is gekomen.

Zoomen we in op de bestuurlijke politie, dan zien we nog een bijkomend probleem: op het vlak van telematica kampt de bestuurlijke politie met een historische achterstand die – zeker in tijden van budgettaire krapte – hooguit stap voor stap zal kunnen worden weggewerkt. In die omstandigheden is het gevaar voor berusting of voor eigen initiatieven buiten het gecoördineerde concept bijzonder groot. Bovendien stelt men op het terrein de perfect logische vraag of er überhaupt wel een aparte informatiestroom voor de gerechtelijke en de bestuurlijke politie dient te bestaan⁵. Men make zich echter geen illusies: ook het komende decennium zal het niet mogelijk worden om gerechtelijke informatiedragers systematisch aan de bestuurlijke overheden over te maken. Er zit o.i. voor de politiediensten niets anders op om zich goed mogelijk op de tweeledige finaliteit te organiseren, rekening houdend

3 Omzendbrief PLP 5bis. - Verwerking van de informatie van gerechtelijke en bestuurlijke politie - functioneel en technisch beheer in de politiezones, B.S., 15 mei 2007.

4 Gemeenschappelijke richtlijn MFO-3 van 14 juni 2002 van de Ministers van Justitie en van Binnenlandse Zaken betreffende het informatiebeheer inzake gerechtelijke en bestuurlijke politie, B.S., 18 juni 2002.

5 Zie L. DHOEST en J.-C. GUNST, "Enkele kritische bedenkingen over de politionele bestuurlijke informatiebeheer vanuit arrondissementeel oogpunt", in G. VYNCKIER, M. EASTON en S. DE KIMPE (eds.), *Politionele bestuurlijke informatiestromen*, Antwerpen/Apeldoorn, Maklu, 2009, p. 28.